

Prof. Dr. Ksenofon KRISAFI, Tiranë

LIDHJA SHQIPTARE E PRIZRENIT DHE FUQITË E MËDHA

Përkatësia dyfishe e Shqipërisë, deri ne fillimet e shekullit të kaluar, si një vend që gjeografikisht ndodhej në Perëndim, në brigjet adriatiko-joniane të gadishullit ballkanik, kurse politikisht ishte përfshirë në organizimet administrative të Lindjes, bën pjesë ndër faktet historike interesante.

Nga një digresion i shpejtë, evidentohet një konstantë e përhershme që ka shoqëruar zhvillimet në trevat shqiptare, ballafaqimi midis dëshires për t'iu afruar Perëndimit dhe përpjekjeve të okupatorëve për ta mbajtur dhunshëm nën sovranitetin e tyre Lindor dhe për ta përdorur si një ledh rezistence ndaj sulmeve mbi perandoritë bizantine e osmane.

Edhe raporti i krijuar në çerekun e fundit të shekullit të XIX, në kohën e Kongresit të Berlinit, midis shqiptarëve dhe Fuqive të Mëdha të kohës, flet pikërisht për këtë zhvillim dualist. Nga njëra anë konstatohet dëshira e tyre për largim politik nga Lindja dhe rikthim në Perëndim, kurse nga ana tjetër rezistenca e Perandorisë Osmane për t'i mbajtur ata nën sundim, i shoqëruar nga qëndrimi inert i Fuqive të Mëdha.

Pas Kongresit të Vjenës, 1814, fuqitë evropiane, të organizuara në të ashtuquajturin Koncert i Fuqive të Mëdha, shfaqeshin në arenën ndërkombëtare si një lloj areopagu. Ai shqyrtonte, diskutonte dhe vendoste për status quon, transaksionet, zhvendosjet e kufijve, zmadhimin, tkurrjet, madje edhe për krijimin apo eliminimin e shteteve dhe në përgjithësi për të ardhmen e konstelacionit politik të kontinentit evropian.

Kjo pozitë prej gjykate supreme dhe ky rol i vaçantë ishte imponuar tashmë. Popuj dhe vende të ndryshëm në Evropë e jashtë saj, e vlerësonin shpesh përkrahjen, armiqësinë apo asnjësinë e tij si një faktor ndikues pozitiv ose negativ për të ardhmën e tyre.

Siç u tha, një varg rrethanash, faktorësh e zhvillimesh, ndofta edhe rastësia e koincidenca, i kishin lënë shqiptarët brenda hapësirave të Perandorisë Osmane. Shekulli i XIX, i gjeti ata, në përpjekje intensive për t'u çliruar nga vargojnjtë e saj, për të fituar mëvehtësinë. Shkëputja do të ishte në të njëjtën kohë rikthimi i ëndërruar në Evropë, në familjen e vendeve të kontinentit, ku e gjejnë veten ndër autoktonët e parë. Ky është edhe shkaku pse ata janë prirur natyrshëm drejt bashkëpunimit me shtetet apo koalicionet e Perëndimit.

Në lashtësi kronikat përmendin aleancat e Pirros së Epirit me sundimtarët e viseve jugore të Romës së lashtë, shekuj më vonë ato të Skënderbeut me republikat italiane, me mbretërit e Napolit e të Sicilisë, me dukatin e Milanos, shtetin e Vatikanit etj., si dhe lidhjet e institucionalizuara të sundimtarëve të pashallëqeve të Janinës e të Shkodrës me shtetet perëndimore.¹

Atraksioni ndaj modeleve perëndimore gjen refleks edhe në disa monumente të kulturës dhe të traditës, në veçanti në statutet e qyteteve mesjetare shqiptare si Shkodra, Drishti, Tivari, Kotori, Ulqini, Durrësi, Budva etj., që bënin një jetë urbane të njëjtë me ato të qyteteve të tjera evropiane të shekujve të XI-XIII. Në Statutin e Shkodrës ishte fiksuar e ruhej e drejta romake dhe organizimi administrativ, në formën e komunave qytetare mesjetare, si një kundërvenie ndaj feudalizmit dhe institucioneve tipike lindore.

Me vonë, në periudhën e Rilindjes, kjo prirje preferenciale në raportet me perëndimin evropian do të gjente frymëzime shpirtërore, ideologjike e filozofike tek idetë e revolucionit borgjez francez, që u vunë në themel të platformës politike, sociale, kulturore e filozofike të rilindësve shqiptarë dhe të lëvizjeve patriotike të shqiptarëve, gjatë shekullit të XIX. Një ndër më të shquarit prej tyre, Naim Frashëri, në poezinë e tij të titulluar "Per se?" u tregon bashkëatdhetarëve Perëndimin si shembëlltyrë qytetërimi e frymëzimi për ndërtimin e të ardhmës. "Perëndimi e jo Lindja, sjell ditën e uruar, dritëzën e jetës, te vërteten dhe zgjimin".

¹ Shih botimin "Statutet e Shkodrës", Viella, Romë, 2002).

Sytë dhe mendja e shqiptarëve ishte e drejtuar nga Evropa, nga Perëndimi, nga kontinenti, ku ata kishin përkatësinë e tyre gjeografike, kulturore, shpirtërore e psikike. Bashkë me helenët në jug dhe romakët në brigjet e përtejme adriatiko-joniane, gjeografikisht dhe gjenetikisht ata formojnë djepin e traditës, qytetërimit dhe të kulturës së mirëfilltë evropiane.

E ndodhur në qendër të pikëtakimeve të qytetërimeve e kulturave të ndryshme si dhe në udhëkryqet e përplasjeve të interesave të Fuqive të Mëdha, Shqipëria ka qenë sistematikisht objekt sulmesh, pushtimesh e transaksionesh të dhunshme.

Ka qenë, pikërisht ky pozicion i saj i veçantë gjeostrategjik, si dhe interesat politike, ekonomike e territoriale që kanë joshur kurdoherë lakmitë e të tjerëve.

Një koleksion i pasur botimesh i është referuar çështjes shqiptare, përgjatë një harku kohor prej më shumë se një shekull. Në veprat e historianëve shqiptarë e të huaj, që kanë operuar mbi logjikën e ftohtë të fakteve janë pasqyruar përpjekjet e pareshtura të popullit shqiptar gjatë shekujve për mbijetesë. Por nuk kanë munguar edhe të tillë, të ashtuquajturit "historianë të oborrit", të cilët, të udhëhequr nga servilizmi, njëanshmëria, mungesa e objektivitetit historik e shkencor janë munduar të justifikojnë, madje edhe të frymëzojnë inkursionet invaduese dhe copëtimin e trevave shqiptare. Do të gjejmë në to arsyetime të tilla, të stigmatizuara bindshëm nga akademiku i madh shqiptar, prof. Aleks Buda, si "tokat shqiptare qenkan" prej natyre një "tokë e kurrkujt" në dobi të fqinjëve majtas, djathtas e prapa krahëve të tyre, konfiguracioni i të cilave e denoka popullin shqiptar që të jetë, i paaftë për formimin e një shteti kombëtar të pavarur, duke e detyruar të renditet kurdoherë në "suaza supranacionale" ...²

Idetë e tyre nihiliste, të ngarkuara me doza nënvleftësimi e madje armiqësie, të transplantuara në politikë dhe të konkretizuara në planet e shtatmadhorive ushtarake evropiane, kanë rezultuar në fatkeqësi për popullin shqiptar.

Gjatë evolucionit të çështjes shqiptare, në disa prej etapave më të rëndësishme të saj, vihet re se zgjidhjet që diplomacia e Fuqive të

² Sipas A.Buda, Lidhja e Prizrenit dhe rrënjët e saj historike, Konferenca Kombëtare për Lidhjen Shqiptare të Prizrenit, 1878-1881, Vell. 1, Botim i Akademisë së Shkencave, Institutit të Historisë, Tiranë, 1979, fq. 14

Mëdha ka ofruar për të, edhe pse të adaptuara në kohë të ndryshme, përngjasojnë shumë me njëra-tjetrën.

Në përgjithësi, ajo e ka trajtuar çështjen shqiptare me paragjykime të shumta. Shqipëria është parë si skaji lindor i Perëndimit evropian, që mund të sakrifikohet me më pak dhimbje në altarin e paqës ballkanike dhe evropiane.

Nga një shqyrtimi qoftë edhe vertikal i historisë diplomatike krijohet përshtypja se diplomacia botërore e ka parë Ballkanin dhe ballkanasit si pjesë të Evropës dhe si evropiane, por jo si Perëndim, as edhe si perëndimore. Qendrimet e saj janë ndikuar dhe kanë qenë fokusuar brenda një hapësire që shtrihej midis “tradicionit ballkanik” dhe “modernizmit perëndimor”.³

Duke u rikthyer konkretisht në thelbin e çështjes që po shqyrtojmë, duhet të pohojmë se në çerekun e fundit të shekullit të XIX, përfaqësuese autentike e rrymës së moderuar e realiste të Lëvizjes Kombëtare Shqiptare, u bë Lidhja Shqiptare e Prizrenit, që u themelua me 10 qershor të vitit 1878. Ajo u përpoq të gjallëronte, të dinamizonte dhe të afishonte në komunitetin ndërkombëtar të kohës Çështjen Shqiptare, në rizgjim të cilës luajtën një rol jo të vogël, ngjarjet e bujshme të vitit 1878, Traktati i Shën Stefanit dhe Kongresi i Berlinit. Ajo u shfaq tashmë në një edicion të qartësuar, kompakt, të plotë, si një çështje komplekse dhe shumëdimensionale.

Edhe pse ishte në ditët e para të jetës dhe përfaqësonte një organizëm të brishtë, pa përvojë në lëmin politik, organizativ e administrativ, Lidhja manifestoi aftësi të shkëlqyera, u orientua drejt në rrethanat tepër të vështira të asaj kohe, të ngarkuara me rreziqe të panumërt dhe veproi paralel në dy drejtime themelore:

Në organizimin e brendshëm, ku u ndërmorrën përpjekje të jashtëzakonshme të natyrës politike, organizative, juridike e institucionale, të cilat u kurorëzuan me ndërtimin e një ngrehine komplekse me tipare të spikatura shtetërore, që funksionoi për një periudhë gati 4 vjeçare, 1878-1881.⁴

³ (Sipas B.Lory, *l'Europe balkanique de 1945 a nos jours*, “Ellipses”, Paris 1966, p.12, shih edhe K. Krisafi, Çështja Shqiptare në Kongresin e Berlinit dhe në forumet e tjera të diplomacisë së Fuqive të Mëdha, *Studime Historike*, 1-2/1998, fq. 150;)

⁴ Për më gjerë shih: A. Buda, *Lidhja e Prizrenit dhe rrënjet e saj historike*, Konferenca Kombëtare për Lidhjen Shqiptare të Prizrenit, 1878-1881, Vell. 1, Botim i Akademisë së Shkencave, Institutit të Historisë, Tiranë, 1979, fq. 10-29; S. Pollo, *Lidhja Shqiptare e Prizrenit dhe lufta e saj për çlirimin dhe bashkimin kombëtar*, Po

Në planin ndërkombëtar, ku veprimtaria e Lidhjes u përqendrua në përpjekjet për ndërkombëtarizimin e Çështjes Shqiptare, duke evidentuar veçanërisht dy aspekte: atë të statusit, të ardhmërisë politike të Shqipërisë dhe aspektin e hapësirës territoriale, të kufijve të saj.⁵

Hapi i parë që ndërmori Lidhja e Prizrenit në fushën e politikës së jashtme ishte prezantimi i Çështjes Shqiptare si problem ndërkombëtar në forumet qëndrore të diplomacisë evropiane të kohës.

aty, fq. 30-47; në L.Omari, "Mbi problemin e autonomisë dhe të qeverisë së përkohshme në vitet e Lidhjes së Prizrenit", po aty, fq. 130-137; Sh. Ballvora, Koncepti i territorit në programin e Lidhjes Shqiptare të Prizrenit, Po aty, fq.151-159; S. Pulaha, Programi i Lidhjes Shqiptare të Prizrenit për krijimin e provinces autonome të Shqipërisë (qershor-nëntor 1878),po aty, fq 166-172; S. Rizaj, Çështja e administrimit të viseve shqiptare në kohën e Lidhjes Shqiptare të Prizrenit, po aty, fq.211-216; L. Mile, Rreth organizimit politik, pushtetor dhe ushtarak të Lidhjes Shqiptare të Prizrenit, po aty, fq.230-23; G.Gjika, Lëvizja për gjyqet shqiptare si shprehje e individualitetit kombëtar; po aty, fq. 293-297; K. Prifti, Abdyl Frashëri – udhëheqës i Lidhjes Shqiptare të Prizrenit, po aty, fq. 298-307; M.Memia, Sulejman Vokshi – udhëheqësi ushtarak i Lidhjes Shqiptare, po aty, fq.312-317; P.Cepa, Probleme të mbrojtjes së tërësisë territoriale në veprimtarinë e Lidhjes Shqiptare të Prizrenit, në Konferenca ..., Vell. 2, fq. 285-290; I. Gogaj, Lufta konsekuente e rilindësve për krijimin e shkollës kombëtare shqiptare, po aty, fq. 291-297;etj.

⁵ Për më gjerë shih: A. Puto, Lidhja Shqiptare për mbrojtjen e të drejtave të kombit të vet në vitet e Krizës Lindore, Në Konferenca,... vell. 1, fq.48-66; Th. Murzaku, Traktati i Shën Stefanit dhe rrjedhimet e zbatimit të tij për Shqipërinë, po aty. fq. 102-109; Th. Murzaku, Politika ballkanike e Rusisë gjatë viteve të Krizës Lindore (1875-1878) dhe rrjedhojat e saj për shqiptarët, në Studime Historike, 1-2/1998, fq. 173-182; K.Krisafi, Çështja Shqiptare dhe Kongresi i Berlinit, në Konferenca ..., fq. 110-118; K. Krisafi, Çështja Shqiptare në Kongresin e Berlinit dhe në forumet e tjera të diplomacisë së Fuqive të Mëdha, Studime Historike, 1-2/1998, fq. 149-164; D. Mehmeti, Veprimtaria diplomatike e delegacionit të Lidhjes Shqiptare në pranverën e vitit 1879, në Konferenca ... fq. 240-248; P. Milo, Interesat e përbashkëta dhe kontradiktat e Fuqive të Mëdha në politikën ndaj Lidhjes Shqiptare, po aty, fq.330-337; V. Kostaqi, Kuvendi i Janines (korrik 1878), në Konferenca ..., vell. II, fq.103-106; L.Dilo, Kuvendi i Gjirokastrës dhe programi i tij për autonominë e Shqipërisë, po aty, fq. 107-110; F. Lico, Mbi çështjen e aleancës shqiptaro-greke në vitet 1877-1881, po aty, fq.121-128; K. Xoxe, Çështja Lindore, carizmi rus dhe Shqipëria (1875-1881), po aty 129-134; M.Dibra, Lidhja Shqiptare dhe politika ruse, po aty, fq.257-261; B.Dema, H.Haruni, Lidhja Shqiptare e Prizrenit dhe politika angleze në vitet 1878-1881, po aty, fq. 262-270; L.Hoxha, Politika e Austro-Hungarisë ndaj çështjes shqiptare në vitet e Lidhjes Shqiptare të Prizrenit (1878- 1881), po aty, fq. 271-277; etj.

Si përfaqësuese e një vendi evropian, ajo krejt natyrshëm iu kërkoi kancelarive perëndimore mbështetje për realizimin e aspiratave të popullit shqiptar për liri e pavarësi. Nëpërmjet organeve dhe personaliteteve të saj me të spikatur, iu drejtua përfaqësuesve të Fuqive të Mëdha, që ato ditë ishin mbledhur në Kongresin e Berlinit.

Më 13 qershor të vitit 1878, një grup atdhetarësh shkodranë, i dërguan Lordit Bikonsfliid një memorandum, i cili u pasua me 20 qershor nga një tjetër memorandum, që disa personalitete të Komitetit të Stambollit ia dërgonin Kongresit të Berlinit. Në këto dy dokumente, Lëvizja Kombëtare Shqiptare, e identifikuar në atë kohë me Lidhjen Shqiptare të Prizrenit, paraqiste, në formë të përmbledhur dhe programatike qëndrimet themelore të politikës së saj të jashtme. Ato përmbanin kërkesën për mbrojtjen e tërësisë territoriale, shprehnin dëshirën për afirmimin e përkatësisë evropiane të atdheut të tyre dhe dhënien e statusit të autonomisë ose të shtetit të pavarur për Shqipërinë, që mund të identifikohet me kërkesën për njohjen e Shqipërisë si subjekt i së drejtës ndërkombëtare.⁶

Raportet e Lidhjes së Prizrenit me Fuqitë e Mëdha shtrihen në një hapësirë dhe kohë të caktuar. Nga pikëpamja e hapësirës kemi parasysh ndërhyrjet energjike pranë kancelarive të Fuqive të Mëdha, pra gati gjithë Evropën Perëndimore. Nga pikëpamja e kohës ato përfshijnë periudhën kulmore të zgjatjes të së ashtuquajturës Krizë Lindore, që përkoj edhe me ekzistencën e vetë Lidhjes së Prizrenit, 1878-1881.

Në këtë shkrim do të kufizohemi vetëm në marrëdhëniet e Lidhjes së Prizrenit me Fuqitë e Mëdha gjatë punimeve të Kongresit të Berlinit, ku u morën vendimet më të rëndësishme dhe u vendosen fatet e Çështjes Shqiptare.

⁶ Shih: S. Pollo, Lidhja Shqiptare e Prizrenit dhe lufta e saj për çlirimin dhe bashkimin kombëtar, në Konferenca Kombëtare për Lidhjen Shqiptare të Prizrenit, 1878-1881, Vell. 1, Botim i Akademisë së Shkencave, Institutit të Historisë, Tiranë, 1979, fq. 39; S. Pulaha, Programi i Lidhjes Shqiptare të Prizrenit për krijimin e provincës autonome të Shqipërisë (qershor-nëntor 1878), po aty, fq 166, 169; A. Puto, Lidhja Shqiptare për mbrojtjen e të drejtave të kombit të vet në vitet e Krizës Lindore, në Konferenca, ... vell. 1, fq.53-55; Th. Murzak, Traktati i Shën Stefanit dhe rrjedhimet e zbatimit të tij për Shqipërinë, po aty, fq. 108; K. Krisafi, Çështja Shqiptare në Kongresin e Berlinit dhe në forumet e tjera të diplomacisë së Fuqive të Mëdha, Studime Historike, 1-2/1998, fq. 159; etj.

Lidhja e Prizrenit edhe pse e shtroi Çështjen Shqiptare në Kongresin e Berlinit, nuk arriti ta impononte atë si një ndër pikat e rendit të ditës të punimeve të tij. Megjithatë, ajo nuk mbeti jashtë vëmendjes së Kongresit, sepse u shfaq herë pas here gjatë diskutimeve, madje aspekte të veçanta u fiksuan edhe në dokumentet e miratuara.

Kongresi i Berlinit, që i zhvilloi punimet nga 13 qershori deri më 13 korrik 1878, do të diskutonte stipulacionet e Traktatit preliminar të Shën Stefanit, që Rusia fitimtare ia kishte imponuar Turqisë së mundur, në mbarim të Luftës ruso-turke.

Shën Stefani kishte cunguar ndjeshëm tërësinë territoriale të Perandorisë Osmane duke cenuar edhe pjesë të rëndësishme të trevave shqiptare.

Në kongres morën pjesë Britania e Madhe, Franca, Austro-Hungaria, Gjermania, Rusia, Italia, si dhe Perandoria Osmane, e cila formalisht ishte gjithashtu anëtare e “Koncertit të Fuqive të Mëdha”. Por ndryshe nga të tjerët, ajo kishte vetëm të drejtën e votës konsultative, për shkak të pozitës së saj te veçantë.⁷

Ishte kjo shprehje e bashkëjetesës së interesave kontradiktore ndërmjet fuqive të ndryshme, te cilat kanë përcaktuar për një kohë të gjatë politikën evropiane kundrejt Portës së Lartë, që është karakterizuar nga dy komponentë konstantë.

Nga njëra anë ka qenë “politika e intervencionit” e ngritur mbi një doktrinë abstrakte me parime fetare, filozofike, humanitare, që i referohej nevojës së mbrojtjes së popujve të krishterë nga jo të krishterët. Njëpërmjet normave kristiane të ripërtërira në një formë tjetër, nën shembëlltyren e parrullave të revolucionit borgjez francez si “të drejtat e popujve”, “të drejtat e njerëzimit”, “të drejtat e njeriut” etj., qarqe të caktuara politike evropiane kërkonin dëbimin e turqve nga territoret joturke të Perandorisë Osmane.

Nga ana tjetër ishte “politika e integritetit”, e cila, ndryshe nga e para, nuk kishte ndonjë bazë doktrinare të qëndrueshme. Edhe ajo paraqitej me slogane të tilla tërheqëse si liria e kombeve, përparimi i

⁷ (Shih Kristo Frashëri, Lidhja Shqiptare e Prizrenit, 1878-1881, botimet Toena, 1997, f.113). Edhe pse konsiderohej anëtare e “koncertit”, gjatë diskutimit dhe marrjes së vendimeve lihej si të thuash gjithmonë “jashtë dere” (Shih K.Krisafi, Çështja Shqiptare në Kongresin e Berlinit dhe në forumet e tjera të diplomacisë së Fuqive të Mëdha, Studime Historike, 1-2/1998, fq.152).

njerëzimit etj., por prirej në realitet nga dobia dhe interesi.⁸ Parimi i integritetit i përshtatej nevojave dhe rrethanave të çastit.

Është fakt se në çdo edicion të Krizës Lindore, kabinetet evropiane shpallnin domosdoshmërinë e ruajtjes së integritetit të hapësirave perandorake. Por në përfundim të zgjidhjeve pushteti i Sulltanit dilte i cënuar, territoret e tij më të zvogëluara, kurse kombe e kombësi që jetonin në Perandorinë Osmane merrnin frymë disi më lirisht.

Në aktet kryesore juridiko-ndërkombëtare të asaj kohe, të miratuara me këtë rast, ka dispozita të formuluar në të shumtën e rasteve në forma abstrakte, me kuptime evazive. Kjo krijonte mundësinë që ato të lireshin në heshtje, kur Fuqitë nuk kishin interes ose të përdreshin, kur lypsej ndonjë pretekst për ndërhyrje.

Në praktikë “politika e intervencionit” dhe “politika e integritetit” bashkërendoheshin pa vështirësi. P.sh. me Traktatin e Parisit të vitit 1856, tri nga Fuqitë nënshkruese u angazhuan që ta mbronin me armë integritetin e Perandorisë Osmane, por kur ajo u bë objekt sulmi nga Rusia në vitin 1877, askush prej tyre nuk ndërmori ndonjë hap.

Mbi këtë skemë dhe sipas kësaj logjike u trajtua prej Kongresit të Berlinit edhe kësaj here Çështja Lindore, thelbin kryesor të së cilës e përbënte sistemimi i trashëgimisë ballkanike të Perandorisë Osmane, rregullimi politik i kësaj treve dhe rishikimi i tërë sistemit politik, të ndërtuar 22 vjet më parë me traktatin e Parisit 1856.

Rivendikimet e monarkive ballkanike si Rumania, Bullgaria, Serbia, Mali i Zi dhe Greqia të paraqitura në Kongres u fokusuan përgjithësisht në kërkesat për zgjerim territorial.⁹ Bullgaria, Serbia, Mali i Zi dhe Greqia pretenduan copëtimin dhe aneksimin e tokave shqiptare. Me konkretisht Serbia kërkoi Kosovën, Mali i Zi Shkodrën dhe trevat veriore, Bullgaria zotërimet që parashikonte Traktati i Shën Stefanit, kurse Greqia Epirin deri në lumenjtë Vjosë e Aliakmon.

Shqiptarët, të ndodhur në epiqendrën e vorbullës së lakmive aneksioniste të fqinjëve, u paraqitën në Kongres në pozita defensive. Bënë përpjekje të jashtëzakonshme për mbrojtjen e tërësisë territoriale dhe për sigurimin e statusit të autonomisë ose të shtetit të pavarur.

⁸ Shih Ch. Loiseau, De la question de l'Orient, pa vend dhe vit botimi, f. 110.

⁹ G. Castellan, Historia e Ballkanit, shek.XIV-XX, “Cabej”, 1966, f.341

Në Kongres nuk pati diskutim të posaçëm për statusin e Shqipërisë edhe pse, siç u tha, përfaqësuesve më të lartë të shteteve pjesëmarrëse iu ishte kërkuar zyrtarisht autonomia, madje krijimi i një shteti të pavarur shqiptar.

Në dokumentet e Kongresit, procesverbalet dhe protokollet ku pasyrohen diskutimet dhe vendimet e miratuara, për këtë çështje gjejmë të fiksuar gati në detaje një debat të zhvilluar ndërmjet përfaqësuesve të Austro-Hungarisë dhe të Francës nga njëra anë dhe atyre të Anglisë e të Turqisë nga ana tjetër. Delegati francez Sent Valie propozoi që Kongresi të adaptonte vendimin që “popullsitë mirditore do të vazhdojnë të gëzojnë privilegjet dhe imunitetet që i kanë ab antiquo”.¹⁰

Anglezi Sollsberi u shpreh kundër me arsyetimin se një gjë e tillë do të ishte e rrezikshme, çka u mbështet nga përfaqësuesi turk Sadullah Beu, i cili pretendoi se propozimi binte ndesh me nenin 15 të Traktatit, që, sipas tij, stipulonte reformat serioze që Sulltani angazhohej se do të ndërmerre.¹¹

Debati u mbyll me kompromisin e të dyja palëve që propozimi francez dhe deklarata e delegatit turk të përfshiheshin në një nga protokollet e punimeve të Kongresit, si një zgjidhje që do t’u jepte satisfaksionin e duhur të dyja palëve.¹²

Episodi në vetvete përfaqëson gjithëçka që lidhej me trajtimin e statusit të Shqipërisë nga Kongresi. Nuk është vështirë të kuptohet se reduktimi i çështjes në një aspekt tepër të pjesshëm, që nuk sillte asnjë ndryshim në statusin e saj, identifikohet me injorimin tërësor të çështjes. Kjo do të thoshte se Lidhja e Prizrenit, megjithë përpjekjet e kombinuara politike e diplomatike si dhe ndërhyrjet energjike pranë kancelarive evropiane që përfaqësoheshin në Kongres, nuk siguroi njohjen ndërkombëtare qoftë edhe në formën e njohjes de facto, që është një njohje e thjeshtë, paraprake, jo e plotë dhe jo përfundimtare, siç mund të ishte njohja de jure.

Ajo çka u shqyrtua në seancën e lartpërmendur të Kongresit të Berlinit, ka të bëjë me kërkesën e formuluar në emër të bajraktarëve të

¹⁰ Les Protocoles du Congrès du Berlin avec le Traité Preliminaire de San Stefano du 19 février (3 mars) 1878 et le Traité de Berlin, du 13 juillet 1878 (Extrait du Journal du St.Petersbourg, 1878), p.70

¹¹ Po aty, p.70

¹² A.Puto, Çështja shqiptare në aktet ndërkombëtare të periudhës së imperializmit, Vell. I, Tiranë, 1984, f. 169-179.

Mirditës dhe të disa krahinave katolike fqinje për njohjen e autonomisë krahinore të malësive të Pukës, Lezhës, Lurës dhe Ohrit të Vogël për t'u bashkuar me Mirditën.

Diskutimi i privilegjeve dhe imuniteteve të Mirditës edhe pse pati si protagonist kryesor përfaqësuesin francez, u shtrua me insistimin e Austro-Hungarisë, e cila interesohej realisht për protektoratin e saj të kultit mbi këto treva dhe jo aq për fatin e popullsisë se tyre. E megjithatë, siç u tha, Kongresi nuk mori asnjë vendim.

Çështja e statusit të Shqipërisë në kuptimin e mirëfilltë të fjalës, do të diskutohej vetëm pas rreth dy vjetësh. Autor dhe aktor i këtij diskutimi u bë njëra nga Fuqitë e Mëdha të asaj kohe dhe pikërisht Britania e Madhe. Për një varg arsyeshe e faktorësh, ajo do të ndërjegjësohej dhe do të dilte me një qëndrim radikal dhe krejt të papritur, që përfaqësonte një kthesë të rëndësishme në favor të çështjes shqiptare. Kabineti liberal i Gladstonit e angazhoi diplomacinë britanike në një aksion konkret në lidhje me Shqipërinë. Ai përfshihej në veprimtaritë e zakonshme të politikës tradicionale britanike dhe synonte krijimin e një elementi të ri të domosdoshëm për ekuilibrin e forcave në Ballkan. Pasi të plotësoheshin rivendikimet territoriale të Malit të Zi në veri dhe të Greqisë në jug, do të krijohej një Shqipëri e bashkuar që “do të ishte një garanci e mjaftueshme për qëndresën e brendshme dhe qetësinë e Ballkanit”.¹³ Por ky aksion nuk pati zhvillimin e dëshiruar për shkak të kundërshtimeve të vendosura nga faktorët e tjerë të skenës ndërkombëtare të asaj kohe.

Në Kongres u trajtua edhe çështja e kufijve. Qendrimi i parë zyrtar për kufijtë e vendit tonë u shpreh në seancën e tretë të Kongresit, më 19 qershor të vitit 1878, ku u pranua që të diskutoheshin kufijtë veriorë të Greqisë, të cilët preknin drejtpërdrejtë interesat e shqiptarëve. Në seancën e 5 korrikut të vitit 1878, përfaqësuesi i qeverisë franceze, Ministri i Punëve të Jashtme Vadingtoni, u përpoq të bindte përfaqësuesit osman për domosdoshmërinë e dialogut me Greqinë për rektifikimin e kufijve, si kusht për sigurinë dhe prosperitetin e brendshëm të vetë Turqisë.

¹³ A.Buda, Çështja shqiptare në marrëdhëniet ndërkombëtare në vitet 1878-1881, në Konferenca e parë e studimeve albanologjike, Tiranë, 1965, f.598.

Përsëritja periodike dhe zgjatja pa fund e turbullirave kufitare kishte paralizuar pothuajse krejt zhvillimin e burimeve turke.¹⁴

Së bashku me përfaqësuesin italian ai i paraqiti Kongresit një propozim konkret, ku ndër të tjera thuhej: "Kongresi fton Portën e Lartë të merret vesh me Greqinë për një rektifikim të kufijve në Thesali dhe në Epir dhe është i mendimit që ky rektifikim të ndjekë luginën e Selevrias (Peneusit të dikurshëm) në drejtim të detit Egje dhe atë të lumit Kalamas nga ana e detit Jon...",¹⁵

U deklarua se propozimi bëhej në emër të "kauzës së paqës evropiane", sikurse tha shprehimisht përfaqësuesi italian.¹⁶ Përfaqësuesi francez, duke u munduar të përlligjte zgjerimin e territorit grek në kurriz të tokave shqiptare, iu referua "të drejtës publike evropiane", e cila, sipas tij, nuk i njihte Shqipërisë "një individualitet të vetin"¹⁷, pra nuk e konsideronte atë subjekt të së drejtës ndërkombëtare. Edhe përfaqësuesit e Austro-Hungarisë, të Anglisë dhe ai i Italisë dolën në përkrahje të kërkesës për rishikimin e kufirit shqiptaro (turko)-grek në Epir në favor të Greqisë. Përfaqësuesi turk, Karateodor Pashai, tentoi edhe një herë në seancën e parafundit të Kongresit që ta përmirësonte pozitën e vendit të vet për çështjen e kufijve me Greqinë, por pa arritur ndonjë rezultat. Ajo mbeti e pandryshuar dhe u formulua në nenin 24 të Traktatit, duke pasur trajtën e një dispozite që i referohej Protokollit 13.¹⁸

Kongresi cunoi gjithashtu kufijtë veriorë e verilindorë të Shqipërisë. Udhëheqjet serbe e malazeze, të ngurtësuara në paranojat e zmadhimeve territoriale për ringjalljen e fosileve të së shkuarës, rikrijimin e Serbisë së Madhe e të Malit të Zi të Madh po këmbëngulnin në zgjerime territoriale. Serbia rivendikonte daljen në Adriatik si motiv për zhvillimin e vet ekonomik. Përfshirja e Shqipërisë Veriore brenda kufijve të shtetit serb përbënte, sipas saj, zgjidhjen më të mirë. Me arsyetime të kësaj natyre edhe Mali i Zi u përpoq të mbante territoret shqiptare që i dha Traktati i Shën Stefanit.

¹⁴ A.Puto, Çështja shqiptare në aktet ndërkombëtare të periudhës së imperializmit, Vell. I, Tiranë, 1984, f. 169-171

¹⁵ Po aty, f.171).

¹⁶ Po aty, f.171-172).

¹⁷ DDF- le serie (1878-1900), tome II, pp.549-551

¹⁸ Les Protocoles du Congrès du Berlin avec le Traite Preliminaire de San Stefano du 19 fevrier (3 mars) 1878 et le Traite de Berlin, du 13 juillet 1878 (Extrait du Journal du St.Petersbourg, 1878, p.112

Diskutimet për kufijtë veriorë e verilindorë filluan në seancën e 7-të. Pikërisht në mbyllje të saj përfaqësuesi osman Mehmet Ali Pasha lexoi propozimin e qeverisë së tij për kufijtë serbë. Sipas tij, tokat me popullsi shqiptare si kazatë e Vuçiternës, Kurshumlisë, Urkupit (Prokupjes), Leskovecës (Leskovdja), etj, nuk duhej të përfshiheshin brenda territorit të shtetit serb. Kufiri duhet të përfaqësonte një vijë natyrore dhe strategjike, që territoret osmane (që ishin në të vërtetë toka shqiptare) të ishin sa më larg prej saj, në mënyrë që të garantohej kështu siguria e vijave të komunikacionit.¹⁹ Por, me sa duket Fuqitë kishin adaptuar qëndrime të tjera. Në seancën e 8-të përfaqësuesi austro-hungarez, Andrashi, i përkrahur nga përfaqësuesi britanik, duke pasur edhe miratimin e përfaqësuesve të tjerë, kërkoi zvogëlimin e territoreve osmane në Ballkan në favor të Serbisë.

Në seancën e 15-të, më 8 korrik të vitit 1878, pasi u deklarua se Perandorisë Osmane do t'i jepej "hapësira e nevojshme për të garantuar mbrojtjen e posedimeve të saj", Kongresi e udhëzoi Komisionin e caktimit të kufijve që të saktësonte vijën e kufirit në jug të Vranjës, duke ia lënë atë Serbisë dhe t'ia kalonte çështjet e shqyrtuara Komisionit të Redaktimit.²⁰

Në seancën e parafundit u miratua formulimi përfundimtar i nenit 36 të Traktatit të Berlinit, i cili sanksionoi zyrtarisht gjymtimin më të ndjeshëm të territorit shqiptar, duke i shkëputur Kosovën dhe një varg trevash të tjera shqiptare.

Ndërkohë, në anekset 1 dhe 2, të Protokollit 10, që u përfshinë thuajse integralisht në nenet 28 dhe 29 të Traktatit, ishte vendosur një tjetër gjymtim po aq i dhimbshëm i trojeve shqiptare, por kësaj here në favor të Malit të Zi. Sipas tyre, shkëputeshin nga Shqipëria dhe i kalonin Malit të Zi qytete dhe krahina të tilla, si Tivari, Podgorica, Shpuza, Zhabjaku, Plava, Gucia dhe Rozhaja.²¹

Kongresi me këtë rast shpërfilli kundërshtimet e shqiptarëve, si edhe përpjekjet gati inerte të përfaqësuesve të Portës së Lartë.²²

Kongresi i Berlinit, që pretendoi të vepronte nën emrin e parrullave moderne për të drejtat e popujve dhe për paqën, i solli popullit shqiptar vuajtje e mjerime të padëgjueshme. Janë pikërisht

¹⁹ A.Puto, Çështja shqiptare..., f.157-159.

²⁰ Po aty, f. 182

²¹ Po aty, f. 182

²² Po aty, f. 168

vendimet e tij zanafilla e tragjedisë kombëtare të shqiptarëve, copëtimi i territoreve tyre. Për shkak të qëndrimeve të Fuqive të Mëdha dhe shfaqjeve violente të nacionalizmave të fqinjëve, shqiptarët dolën nga Kongresi i Berlinit si kombi që do të sakrifikohet në emër të ekuilibrave gjeopolitikë dhe stabilitetit ballkanik e evropian. Egërsia e nacionalizmave fqinjë, e përkrahur haptas apo tërthoraz edhe nga Fuqitë e kohës, nuk i la shqiptarët të krijojnë shtetin e vet.

Pasojat i vuajtën dhimbshëm breza të tërë njerëzore, që mbeten brenda kufijve të shteteve fqinje, që u ringritën e u zmadhuan në kurriz të tokave shqiptare.

Pas përfundimit të punimeve të Kongresit të Berlinit populli shqiptar u ndie i vetmuar, i braktisur në hapësirat e perandorisë otomane, apo i copëtuar nën sundimin e fqinjëve të vet, me ndjenjën e zhgënjimit të thellë nga aleatët e dikurshëm evropianë, të cilëve, katër shekuj më parë, iu kishte ofruar kontribute të rëndësishme për shpëtimin e qytetërimit të tyre nga pushtuesit orientalë.

Vendimet e Kongresit të Berlinit, siç pritej, ngjallën reagimin e ashpër të shqiptarëve. Krahas rezistencës së armatosur kundër zbatimit të tyre, ata vepruan edhe në dy drejtime shumë të rëndësishme.

Për të afirmuar aftësitë organizative dhe intelektin politik si dhe për të përgënjeshtruar qëndrimin injorues, të identifikuar në thënien e famshme se “Shqipëria është vetëm një shprehje gjeografike”, ata, siç u tha, zhvilluan veprimtari intensive shtet formuese duke formatuar e vënë në jetë një strukturë shtetërore funksionale, e cila erdhi duke u përsosur dita ditës, deri në rënien e saj në vitin 1881.

Lidhja u angazhua gjithashtu në ndërhyrje e negociata energjike diplomatike. Vend të veçantë zuri udhëtimi i Abdyl Frashërit në krye të delegacionit të Lidhjes në pesë kryeqytete evropiane në pranverën e vitit 1879.²³

Përgjigja e diplomacisë së Fuqive të Mëdha ndaj tragjedisë së rëndë të shqiptarëve, që po luhej brenda në oborrin e Evropës, ishte negative. Shqipëria edhe pse vend evropian, nuk bënte pjesë në të ashtuquajturën “botë e qytetëruar”, anëtarët e së ciles kishin privilegjin e të qenit subjekt i së drejtës ndërkombëtare. Normat e kësaj dege të së drejtës shtriheshin mbi të vetëm kur ishte fjala për të

²³ D. Mehmeti, Veprimtaria diplomatike e delegacionit të Lidhjes Shqiptare në pranverën e vitit 1879, në Konferenca ... fq. 240-248;

kënaqur interesat e subjekteve të saj të preferuar apo të klientëve të tyre, edhe pse në këtë mënyrë cenoheshin interesat jetike të disa popujve dhe dhunoheshin normat dhe parimet themelore që rregullonin marrëdhëniet midis vendeve.

Mbi parimet e këtij “moral politik” dhe kësaj “të drejte ndërkombëtare” Evropa e asaj kohe përkrahu ambicjet e vendeve të tjera ballkanike, të cilët i mbështesnin ato mbi mohimin e aspiratave të shqiptarëve për liri dhe shtet të pavarur. Lirinë dhe pavarësinë e tyre nuk e trajtoi si domosdoshmëri, si një të drejtë natyrore, inherente, por si një prerogative ekskluzive të saj, për të vendosur një paqë që, siç pritej, rezultoi e brishtë dhe e paqëndrueshme. Këtë e thotë hapur ministri i Punëve të Jashtme të Britanisë së Madhe, Lordi Eduard Grei, ish kryetari i Konferencës së Ambasadorëve të Londrës. Me 12 gusht të vitit 1913, një ditë pas përfundimit të punimeve të saj, ai deklaronte shprehimisht në Dhomën e Komuneve: “Unë e di fare mirë se kur gjithëçka do të bëhet e njohur, kjo zgjidhje në shumë pika do të japë shkas për kritika të forta nga kushdo që e njeh vendin dhe që e gjykon çështjen nga një pikëpamje e ngushtë lokale. Duhet të mos harrohet se gjatë përpjekjeve për të gjetur një zgjidhje të tillë qëllimi kryesor ka qenë që të ruhej marrëveshja midis vetë Fuqive dhe, në qoftë se vendimi mbi Shqipërinë e ka siguruar këtë, atëherë ai e ka bërë punën më të rëndësishme në dobi të paqes në Evropë.”²⁴

Zhvillimet që pasuan dëshmuar se vërtetë vendosja e kësaj paqeje dhe pretendimi për stabilitet rajonal nuk mund të siguroheshin as edhe të përligjeshin me sakrifikimin e lirisë së një populli.

Shqiptarët i vazhduan përpjekjet për krijimin e shtetit të tyre të pavarur, ndryshe nga fqinjët, jo në formën e nacionalizmit mizor, megallomadh e pushtues, por sipas një programi progresist rilindës, i cili kishte për kryefjalë lirinë si shpresë e natyrshme për ngadhënjimin e kombit shqiptar.

Ëndërra e popullit shqiptar për liri, për realizimin e aspiratës për të hyrë në familjen e madhe të kombeve evropiane, si një vend i pavarur, u kurorëzua me shpalljen e Pavarësisë në Vlorë, më 28 nëntor të vitit 1912.

²⁴ E. Grey, *Speeches of foreign affairs*, London, 1913, p.212; cituar sipas A.Puto, *Pavarësia shqiptare dhe diplomacia e Fuqive të Mëdha, 1912-1914*, Tiranë, 1978, f.260

Kremtimi i 125 vjetorit të Lidhjes shqiptare të Prizrenit dhe i ballafaqimit të saj me Fuqitë e Mëdha të asaj kohe, jep rast për disa refleksime rreth të ardhmës së shqiptarëve e në përgjithësi të rajonit ballkanik.

Shqiptarët janë afirmuar tashmë si një popull paqësor, që nuk kanë sulmuar e nuk kanë pushtuar popuj të tjerë dhe që nuk kanë shfaqur kurrë shenja shovinizmi. Përkundrazi kanë përpunuar e propaganduar idetë e bashkëpunimit ballkanik, fqinjësisë së mirë, miqësisë e bashkëjetesës rajonale. Ata kanë manifestuar në mënyrë konstante qëndrime realiste e bashkëkohore, dëshirë e gatishmëri të sigurtë për krijimin e hapësirave të nevojshme për integrimin rajonal e nënrajonal të të gjithë popujve të siujdhesës ballkanike, që nënkupton domosdoshmërisht edhe integrimin e të gjithë shqiptarëve kudo që ata jetojnë në Ballkan.

Shqiptarët i njohin padrejtësitë e historisë që i shpërndanë në disa shtete dhe që iu cenuan shtrirjen e natyrshme territoriale. Megjithatë, ata e dinë që kohët kanë ndryshuar dhe nuk ka vend për restaurimin e së kaluarës nëpërmjet veprimeve radikale me forma violente. Janë të vetdijshëm për strategjinë që i çon drejt zgjidhjes së problemit të tyre, filozofia bazë e së cilës mbështetet mbi parimet e fqinjësisë së mirë, ruajtjen e paqës, bashkëjetesës dhe përfshirjes në familjen e integruar evropiane.

Shqiptarët janë të vendosur që t'i kanalizojnë energjitë dhe vitalitetin e tyre të pashtershëm drejt rindërtimit dhe progresit dhe jo drejt veprimeve hakmarrëse inproduktive. Prosperitetin e hapësirës ballkanike e të Evropës Juglindore e perfytyrojnë si rrjedhojë logjike të zhvillimit të proceseve demokratike dhe të realizimit të skemave të integriteteve politike e ekonomike, duke respektuar vullnetet sovraane të popujve dhe rajoneve dhe jo si një strategji aneksimesh dhe ndarjesh të reja territoriale.

Jubileu i 125 vjetorit të Lidhjes së Prizrenit përkoj gjithashtu me një periudhë kur Shqipëria, Kosova dhe në përgjithësi tërë rajoni ballkanik, trevat e të cilit ishin objekt i diskutimeve dhe vendimeve të Kongresit të Berlinit, po përjetojnë zhvillime inkurajuese.

Duke hedhur sytë prapa vihet re transformimi rrënjësor që kanë pësuar konceptet që rregullojnë marrëdhëniet ndërkombëtare, humanizimi dhe demokratizimi i pandërprerë i tyre.

Dinamika e ngjarjeve të viteve të fundit në Ballkan, veçanërisht zhvillimet pozitive në Kosovë, janë dëshmia më elokuente. Fuqitë e Mëdha , të cilat një shekull e ca më parë e shpërfillen dhe e injoruan faktorin shqiptar, gjenden sot përkrah tij, si aleate, si garanci e një të ardhmeje të sigurtë.

Situata aktuale në Ballkan dominohet nga prirja për bashkëpunim rajonal, e cila shoqërohet me ndërmarrje serioze për çrrënjosjen e psikologjive të urrejtjes apo të përçmimit ndaj njëri tjetrit, kundër reminishencave të komplekseve shovene e ekstremiste dhe trashëgimive arkaike të së kaluarës. Heqja dorë nga spekulimet abuzive për meritat e së kaluarës, zhvleftësimi i autolëvdatave të tepëruara nacionaliste, bashkëpunimi ballkanik dhe integrimi rajonal janë dëshmuar si parakushte për integrimin euroatlantik dhe si alternativat më produktive për tejkalimin e trashëgimisë konfliktuale dhe arritjen e standarteve qytetëruese.

Fillimet e shekullit të ri XXI, në rajonet e Ballkanit, po shoqërohen me shndërrime të rëndësishme të cilat frymëzohen nga strategjia e çballkanizimit të tij nëpërmjet dialogut, filozofisë së hapjes dhe integritimit.

Në këtë mënyrë Ballkani, streha e përbashkët e një vargu kombesh, djep i qytetërimeve, i traditave historike dhe i kulturave të lashta, do të shndërrohet në rajon paqeje e mirëkuptimi, në hapësirë bashkëpunimi, stabiliteti dhe prosperiteti për popujt e vet.

Prof. Dr. Ksenofon KRISAFI

THE ALBANIAN LEAGUE OF PRIZREN AND THE GREAT POWERS

SUMMARY

Albanian lands until the beginning of the 20th Century were belonging geographically in the West, but politically were included in the Eastern administrative arrangements. It should be noted that Albanian lands happen to be situated in between of the aspirations to close up to the West and the occupiers' efforts to keep them forcefully bounded under the Eastern rule.

The balance created in times of the Berlin Congress, between Albanians and the Great Powers of the time, confirms precisely this dualistic development. Albanians were aiming the political partition from the East and return toward the West, while Ottoman Empire aimed to keep them under its rule, and was assisted by the Great Powers position on the issue.

In the 19th Century Albanians were found under intense efforts to get rid of the slavery chains and in endeavours of gaining independence. Liberation of Albanians would have been a return into Europe, in the countries family, where would find itself amongst first indigenous people. That's the reason why Albanians had natural leaning for cooperation with western countries.

The Berlin Congress brought sufferings and misery unheard of. Decisions for the partition of territories were the original source of the Albanian national tragedy. The position of the Great Powers and the display of violent neighbouring nationalisms caused the sacrificing of Albanians as a nation, by the Berlin Congress in the name of geopolitical equilibriums, and the Balkan, European stability. The savage of neighbouring nationalisms openly or indirectly backed by the Powers of the time precluded Albanians from creation of their own country.

After the Berlin Congress, Albanians felt alone and abandoned under the Ottoman Empire rule or under the neighbouring countries. Albanian people were deeply disappointed by the European allies, who had received help of Scanderbeg to salvage their civilization from the Ottoman conquerors.

Albanians continued efforts for creation of their independent country through progressive renaissance program that was based on freedom as the keyword of hope for prevailing of Albanian nation, in difference from their neighbours with brutal, megalomaniac nationalisms.